

Iwona Anna Ndiaye

Dom - Ojczyzna w emigracyjnej poezji M. Cwietajewej

Acta Neophilologica 10, 139-146

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Iwona Anna Ndiaye

Instytut Neofilologii

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

DOM – OJCZYZNA W EMIGRACYJNEJ POEZJI M. CWIETAJEWEJ*

Key words: home, homeland, emigration, metaphor, alienation, poetry, Marina Tsvetaeva

Poezja emigracyjna „pierwszej fali” wprowadziła do epistemologii rosyjskiej paradygmat wygnania. Mityczny DOM przestał istnieć wraz z wybuchem rewolucji. W rezultacie w liryce emigracyjnej pojawiła się przestrzeń ANTYDOMU – sfera lęku i samotności, która nie chroni człowieka. Emigracyjny byt poetów miał wspólny mianownik: bezdomną egzystencję, natomiast różne były drogi wyjścia z owej sytuacji w przypadku każdego z nich. W zderzeniach odmiennych osobowości i losów ujawniały się kolejne zależności, które tworzyły podstawowe typy przenicowania terytorialno-duchowego charakterystycznego dla emigrantów „pierwszej fali”. Choć twórczość każdego z jej przedstawicieli wyróżniał pewien zestaw motywów, to jednak jednym z najważniejszych wydaje się motyw domu.

„Всякий поэт по существу эмигрант, даже в России. / Эмигрант Царства Небесного и земного рая природы... / Эмигрант из Бессмертия в время, невозвращенец в свое время”¹ – wyznawała zawsze zbuntowana i wyobcowana, niezadomowiona w XX wieku Marina Cwietajewa. Cwietajewa-emigrantka marzyła jednak o powrocie do domu. Już w samym marzeniu realizowała się jak gdyby potencjalność tego zdarzenia (*Родина*, 12 мая 1932)². Z pewnością za przełom w życiu i twórczości Cwietajewej należy przyjąć 1916 rok, gdy poetka opuściła „duszne przytulne pokoje”, przestąpiła próg i udała się „na czyste pole” – wiatrowi, nocnym pożarom, przypadkowym spotkaniom i skrytym namiętnościom naprzeciw: „Кошкой выкралась на крыльцо, / Ветру выставила лицо. / Ветры веяли, птицы реяли...”

* Na temat życia i twórczości M. Cwietajewej zob.: I.A. Ndiaye, *Hipertrofia tęsknoty za utraconym domem w poezji emigrantów rosyjskich „pierwszej fali”*, Olsztyn 2008, s. 143–166.

¹ Parafraza wierszy z utworu *Поэма конца* („Эмигрант из бессмертия в время...”, 1932), powstałych osiem lat wcześniej (1924). Por. z analogiczną formułą w wierszu Borysa Pasternaka: „...вечности заложник / У времени в плену” (1956). Cyt. wg.: Вопросы литературы 1988, nr 10, s. 199.

² Zob. М. Цветаева, *Сочинения: в 2-х тт.*, т. 1: *Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения*, Минск 1988, s. 294–295.

(*Версты*). *Wiorsty* – taki tytuł nosi jej tomik poetycki z 1922 roku, tak radykalnie odróżniający się od jej poprzednich (na pół dziecięcych, na pół młodzieńczych wierszy). *Wiorsty*, dal... – to leitmotyw jej późniejszej twórczości. Niepokój, chęć przeżycia przygód, wyzwolenie od umowności wiary, rodziny i typowego bytu, poczucie swojej „skrytej grzeszności” („тайная греховность”). Przyznając, że uczy się „śpiewać” na nowych dla siebie drogach, Cwietajewa rozumiała, w jak nietypową podróż wyruszyła jako człowiek i jako poetka, i uświadamiała sobie, że to proces nieodwracalny: „Только в сказке – блудный / Сын возвращается в отчий дом...”³.

Zdaniem Nikołaja Dackiewicza i Michaiła Gasparowa, w poezji Cwietajewej występują dwa typy domu – „dom ziemski” („дом земной”) i „dom niebiański” („дом небесный”)⁴. Przez koncept domu poetka określała nie tylko „swoją” ochronną ziemską przestrzeń, ale i własny duchowy świat, własną istotę: „В переулоч сходи Трехпрудный / В эту душу моей души”⁵. W obrazie domu, ukrytego pośród lip, „под плащом плюща”, widziała „девический дагерротип” swojej duszy, ten dom – lokum duszy, dom – bajkę: „дворцовый чердак, Фландрия, чердачные чудеса: Из-под нахмуренных бровей / Дом – будто юности моей / День, будто молодость моя / Меня встречает: – Здравствуй, я!”. Warto dodać, że dom w twórczości Cwietajewej to także królestwo pozaziemskie, królestwo zmarłych, mogiła, grób: „дом на погосте; вечный дом; в призрачном доме / Сем; поставят нам – единый дом”. W cyklu *Разлука* poetka pisała o śmierci, kojarząc ją z powrotem „do domu”, do tego bezpiecznego, miłego domu z wyidealizowanych dziecięcych wspomnień.

W życiu Cwietajewej były dwa ukochane domy: dom ojca w Triochprudnym (Трехпрудное) oraz Borysoglebsku (Борисоглебское). Wspominając pierwszy z nich, pisała: „Воздух дома не буржуазный, не интеллигентский – рыцарский. Жизнь на высокий лад”. Bardzo kochała ten jednopiętrowy dom z gankiem koloru czekoladowego („шкатулка шоколадного цвета”), jak żaden inny, jak bliską istotę. Kochała za to, że ofiarował jej najszcześniejsze lata dzieciństwa, kiedy w dosłownym znaczeniu był gniazdem rodowym. Jego obraz powraca w wielu wierszach tomików *Вечерний альбом*, *Волшебный фонарь*, *Детская*, *Столовая*, *В зале*, *По тебе тоскует наша зала*, *Наша зала* i in. Rodzinny dom – to także miejsce startu do lotu w niebo: „Чердачный дворец мой... / Недолго ведь с крыши – на небо”.

Drugi dom wybierała sama dla siebie i swojej rodziny, wybierała wtedy, kiedy jej życie rodzinne jeszcze można było nazwać szczęśliwym. Opisywała go w utworze *Повесть о Сонечке*, w szkicu *Чердачное*, w listach i wierszach („Чердачный дворец мой, дворцовый чердак!...”, 1919⁶). Nazywała go „волшебным”, „диккенсовским”,

³ „Не плача зря...”, w: *Стихотворения классических и современных поэтов*, online <<http://stroki.net/content/view/11819/77/>>, dostęp: 20 lutego 2008.

⁴ Н. Дацкевич, М. Гаспаров, *Тема дома в поэзии Марины Цветаевой*, Здесь и теперь 1992, nr 2, s. 116–130.

⁵ М. Цветаева, *Собрание сочинений: в 7 тт.*, т. 6, Москва 1994–1995, s. 622.

⁶ Szczegółową analizę tego wiersza przeprowadziła S. Ławrowa. Zob. С.Ю. Лаврова, *Концепт „дом” в модели мира М. Цветаевой*, w: *Борисоглебье Марины Цветаевой. Шестая цветаевская международная конференция. Сборник докладов*, Москва 1999.

„с чудесами, возникающими из-под ног”. Nadieżda Katajewa-Łytkina podkreśla: „Дом в Борисоглебском – явление уникальное в судьбе Марины Цветаевой. Единственный сотворенный ею на подъеме духа, когда она была великолепная и победоносная, плод ее вдохновенья. Задуманный, загаданный, обласканный и созданный. В нем творилось сознательное волшебство”⁷. Cwietajewa przyjechała do Borysoglebska, gdy miała 22 lata; przyjechała z myślą o szczęściu, a dotknęły ją trudne doświadczenia: pierwsza wojna światowa, wojna domowa, głód, śmierć córki. Jednak mimo wszystko napisała w nim najważniejsze utwory spośród tych, które powstały jeszcze w Rosji. O domu, w którym spędziła dziewięć lat, mówiła, że to „Дом – Мир!”.

Wprawdzie w wielu wierszach pisała o sobie jako o wiecznym wędrowcu, którego dom jest wszędzie i nigdzie, równolegle jednak pojawił się w jej poezji motyw budowy domu: „Кто дом не строил – / Земли не достоин. / Кто дом не строил – / Не будет землею...”⁸. Krzyk bohaterki (*Тоска по родине*⁹) obnażał ból i gorzyc. Odczucia poetki skazanej na tułaczkę i sieroctwo jeszcze silniej zostały wyrażone w refrenie rozpaczy („мне все равно...”). Pozostała bez ojczyzny, bez języka, bez domu. A jednak na pytanie Jelizawieży Tarachowskiej: „Марина, неужели вы в Париже не скучали по России?”, Cwietajewa odpowiedziała: „Моя родина везде, где есть письменный стол, окно и дерево под этим окном [...]”¹⁰.

W wierszach pochodzących z okresu emigracyjnego Cwietajewa bardzo często przedstawiała zniszczoną przestrzeń ojczyzny w metonimicznym obrazie domu. Wschodnie narody wierzą, że kiedy człowiek umiera, razem z nim umiera i jego dom. Dom umiera także wtedy, gdy nikt o niego nie dba, dom popada w ruinę, jako że tajemnica domu – to tajemnica człowieka. Zaniebany, opuszczony dom to już nie harmonia i ochrona; fetor, szmaty, kurz i pył, które roznosi wiatr – te motywy stały się ważnym obrazem w emigracyjnej liryce poetki (*Берегись*). Mieszkania, do których trafiała bohaterka liryczna Cwietajewej, nie były prawdziwym domem, nie miały „domowego” wizerunku. Miały charakter miejsc, do których ludzie trafiają jedynie przypadkowo, nie z własnej woli („в дом и не знающий, что мой, как госпиталь или казарма”). To złowieszcze i przygniatające pomieszczenia – „Гробовое, глухое мое зимовье”, pośród których bohaterka liryczna została jak gdyby pochowana za życia („Существования котловиною...”). Fazil Iskander pisał wręcz: „Цветаева – литература бездомья”¹¹.

Najbardziej reprezentatywna w powyższym kontekście wydaje się charakterystyka domu znajdująca się w dwóch wierszach o takim samym tytule: *Дом (Дом)*. Pierwszy pochodzi z 1931, drugi – z 1935 roku („Лопушиный, ромашный...”)¹². W wierszu

⁷ Н.И. Катаева-Лыткина, *Прикосновения*, Москва 2002, s. 47.

⁸ М. Цветаева, *Собрание сочинений...*, т. 1, s. 423.

⁹ *Ibidem*, т. 3, s. 175.

¹⁰ Сут за: В.А. Маслова, *Поэт и культура. Концептосфера Марины Цветаевой*, Москва 2004, s. 61.

¹¹ Ф. Искандер, *Дом и бездомье*, Невское время 2004, wyd. z 30 lipca, online <<http://nv.vspb.ru/cgi-bin/pl/nv.pl>>, dostęp: 20 listopada 2008.

¹² Wiersz był opublikowany jako oddzielny utwór, stanowił jednak początek nieukończonego poematu *Певуца* (zob. *Поэзия* 1981, nr 30, s. 134), nad którym Cwietajewa pracowała w 1935 roku. W wierszu mowa o domu na przedmieściach Paryża, gdzie poetka mieszkała od 1934 do 1938 roku.

z 1931 roku („Из-под нахмуренных бровей...”) dom – to dla Cwietajewej jasne i dobre miejsce wydzielone z otaczającego go fałszywego świata. Ale dom może się stać obcym i strasznym miejscem, pełnym obojętności, hipokryzji i fałszu: „Всяк дом мне чужд, / Всяк храм мне пуст...”¹³. I wówczas z takiego domu trzeba uciekać: „Дом, это значит: из дому / В ночь”¹⁴. Dlatego opis mieszkania i atmosfery wokół niego wywołuje odpychające wrażenie („В непросыхающей грязи / Мне предоставленных трупов”). Te realia rysują obrazy martwego odrętwienia i wyobcowania. Wywołują wrażenie śmierci zarówno domu, jak i postaci ludzkiej. Pustka domu – to zniszczenie tej „całości”, którą on uosabia. Poczucie obcości wdziera się do jądra „przestrzeni swojskiej”, burzy ją i niesie ze sobą gorycz i zagrożenie. Motyw pustego domu – pustej świątyni, motyw duchowej entropii domu wiąże się z motywem bezpowrotnie minionego czasu. Pozycja bohaterki lirycznej jest pozycją obcego pośród świata, wędrowca, włóczęgi, „odszczępieńca”: „Глаза – без всякого тепла: / То зелень старого стекла. / Сто лет глядящегося в сад, / Пустующий – сто пятьдесят”. W powyższych wersach przez nowe zespolenie motywów: postać ludzka – mieszkanie nasila się wrażenie zapuszczenia, wręcz obrośnięcia kamieniem domu i człowieka. Ten obraz kontrastuje z obrazem z początku wiersza: dom pełen ruchu, dom – młodość i energia. Mieszkanie jest światem zamkniętym w sobie, a jego okna zdają się mówić: „гостей не ждать, / Прохожего не отражать”. Nieustanne przeplatanie motywu człowieka z motywem domu powoduje wrażenie wyobcowania, zamknięcia bohaterki w sobie samej. Zatem dom u Cwietajewej jest ambiwalentny: z jednej strony to bajka, oaza, jasne miejsce pośród fałszywego świata, z drugiej – miejsce, skąd chce się uciec.

Drugi wizerunek domu, symbolicznie opowiedziany kolorem – zieleń starego szkła – i nie całkiem oderwany od pierwszego wizerunku, kojarzy się z zielenią młodości z początku wiersza („зелень юности моей”). Znaczenie koloru zielonego jako zastygłego, martwego znieruchomienia nakłada się na oznaczenia życia, młodości, piękna. Jednocześnie dom, w którym oczy są lustrami dla samych siebie, wciąż jest bliski i drogi. Każde następne stwierdzenie osłabia sens poprzedniego, ale te dwa obrazy są immanentnie powiązane. Finalny obraz domu – „Меж обступающих громад” – niesie wspomnienia o młodości, aromacie lipy, ale i poczucie czasu, który się zatrzymał, podkreśla obcy dagerotyp, narzucający wrażenie zastygłej, odległej przeszłości. Na granicy między realnym a nierealnym, między życiem a śmiercią, wrażenie bliskości domu jest zbyt małe, jak powie bohaterka liryczna drugiego wiersza o domu, wiersza z 1935 roku: „Лопушиный, ромашный / Дом так мало домашний!”.

Szczególnie ciekawe jest to, że w dwóch samodzielnych wierszach omówionych powyżej kształtuje się jedno semantyczne gniazdo: dom – postać – dusza. Łańcuch semantyczny „dusza – oczy – okna” wydaje się stosunkowo tradycyjny, przywołuje myśli czy skojarzenia dotyczące otwartości. Słowa „dom”, „okno”, „drzwi” nie zawsze

¹³ М. Цветаева, *Собрание сочинений...*, т. 2, s. 316.

¹⁴ Ibidem, т. 3, s. 33.

oznaczają jedynie realne przedmioty, w określonych kontekstach nabierają szczególnego znaczenia.

W zmiennych charakterystykach obrazu domu realizowana jest idea wartości „rodzimego” i jego utraty. „Swojska przestrzeń” skrywa się w wewnętrznej przestrzeni „ja”. Jedynie duchowość człowieka staje się prawdziwym miejscem „zamieszkania” Ojczyzny¹⁵. Cwietajewa wiele wierszy zbudowała na kontraście ziemskiego i niebiańskiego świata, na przykład *Чердачный дворец мой, дворцовый чердак...* W liście do Romana Gula z 1923 roku wyznała: „Гуль, я не люблю земной жизни, никогда ее не любила, в особенности людей. Я люблю небо и ангелов: там и с ними бы я умела”¹⁶. Charakterystyczne, że „poddasze” dla bohaterki lirycznej jest bliższe niebu niż ziemi lub domowi jako symbolowi kulturowemu. Dom, stanowiący w mitologii poetyckiej centrum przestrzeni sakralnej (podobnie jak świątynia, ołtarz), w świecie lirycznym poetki traci tradycyjną funkcję, stając się swojego rodzaju przestrzenią „zerową” („nic”, „pustka”). W tym znaczeniu „dom” odnosi się do innego mitologicznego źródła. Stanowiąc dla starożytnych model świata (dach – niebo, podłoga – ziemia), dom był jednocześnie miejscem przyciągania sił nadprzyrodzonych, koncentracją pewnego „demonicznego” pierwiastka (zwłaszcza pusty dom, w wielu opowieściach związanych z diablami, przywidzeniami i wszelką siłą nieczystą). Należy podkreślić, że tam, gdzie Cwietajewa mówi o domu baśniowym i przytulnym, chodzi z reguły nie o „dom – mieszkanie”, a o „dom – sad”, „dom – raj”, „dom – sen” – słowem o coś wymyślonego, rezultat poetyckiej mitotwórczości¹⁷. Najczęściej w tradycyjnym rozumieniu dom dla bohaterki lirycznej to „pustka”: „дом – чужд”, „дом – пуст”, „дом мой сломлен...”. I rzecz nie tylko w odrzuceniu bytu i niemożności życia przez byt (skargi nieustannie dźwięczą w korespondencji poetki i we wspomnieniach przyjaciół i członków rodziny), ale i w bardzo bliskim (zwłaszcza dla romantycznej świadomości Cwietajewej) znaczeniu pojęć „dom” i „śmierć”. Dom („домовина”) to także trumna – mogiła... Takie asocjacje wywołuje wiele wierszy¹⁸.

Warto wrócić jeszcze do tak ważnych atrybutów domu jak okna, drzwi, pokój, korytarz, schody, lustra. Okna domu to oczy na świat. Okno pełni dwie funkcje: albo zespala poetę ze światem, albo staje się przeszkodą w takim zespoleniu. Także w twórczości Cwietajewej słowo „okno” posiada ambiwalentne znaczenia. Z jednej strony, okno zamyka poetkę we własnym świecie, sprawia, że staje się jeszcze bardziej samotna, jako że zasadnicza funkcja okna – to ochrona przed światem; skutkiem takiego odseparowania jest niezdolność do odzwierciedlenia tego świata. Z drugiej strony, zamknięte okno staje się głuchą ścianą, potęgującą wrażenie oderwania od życia.

¹⁵ К 110-летию со дня рождения М. Цветаевой, Вестник МГУ. Серия: Гуманитарные науки 2002, nr 1.

¹⁶ М. Цветаева, *Письма к Р. Гулю*, Здесь и теперь 1992, nr 2, s. 192.

¹⁷ Рог. Н. Дацкевич, М. Гаспаров, *Тема дома в поэзии Марины Цветаевой*, s. 116–130.

¹⁸ Zob. Н.О. Осипова, *Творчество М.И. Цветаевой в контексте культурной мифологии Серебряного века*, Киров 2000, s. 25. Anna Saakjans odnosi tę symbolikę do szerszego tematu: „«иннобытия», «ухода» прочь от земных измерений”. Zob.: А. Саакянц, *Уход Марины Цветаевой*, w: *Норвичские симпозиумы по русской литературе и культуре*, т. 2: *Марина Цветаева*, Вермонт 1992, s. 14–27

Cwietajewa zawsze wyrwała się za granice: domu, duszy, ziemskich powiązań. I wyjściem awaryjnym było właśnie okno. W wierszu *Окно* (1923), którego pierwotny tytuł brzmiał *Занавес*, bardzo jasno wyraziła dążenie poza okno: „Вдовою индусскою / В жерло злагоустое. / Наядою сонною / В моря законные...”. Znaczenie tego obrazu pomaga zrozumieć następująca myśl poetki: „...душу мою я никогда не ощущала внутри себя, всегда – вне себя, за окнами. Я дома, а она за окном”¹⁹.

Analizując metaforykę konceptu „domu”, Nikołaj Dackiewicz i Michaił Gasparow dochodzą do wniosku, że w sytuacji wyboru między odosobnieniem domu „ziemskiego” i domem „niebiańskim” Cwietajewa poszukuje trzeciej możliwości: „вечное движение прочь от самой себя”²⁰. Taką trzecią możliwością staje się korytarz, który okazuje się swoistą drogą do mitycznego trójściennego pokoju.

Jednymi z najbardziej charakterystycznych cech wyrażających zamkniętą przestrzeń domu – ojczyzny w emigracyjnej twórczości Cwietajewej jest „ciepło”, „bezpieczeństwo”, „ochrona”, przeciwstawione przestrzeni zewnętrznej i jej cechom – „chłódowi”, „wrogości”, „uczuciu obcości”. Wtargnięcie „tego, co obce” w to, co rodzime, rozerwanie najświętszej „swojskiej przestrzeni” prowadzi bohaterkę liryczną Cwietajewej do konkluzji: „всяк дом мне чужд, всяк мне пуст...” (*Тоска по родине*). Zniszczona jedność domu nie może być odbudowana. Dom w „obcej”, emigracyjnej przestrzeni okazuje się nieprawdziwym domem w przeciwieństwie do domu pełnego przytulności i wyciszenia. Entropia obrazu prowadzi do oddalenia elementów systemu od ich pierwotnej, substancjonalnej natury. Mieszkanie kojarzy się nie z domem, lecz z lasem z czarodziejskiej bajki, czyli z czymś „obcym”, „groźnym”. „То, что обце” zniszczyło spokój domu, przekształcając go w więzienie, powoli niszcząc „ja”. W takim razie dom w „obcej” przestrzeni napędza się sensem przestrzeni „zewnętrznej”, przekształca się w swoje przeciwieństwo – to już nie jest schronienie, lecz przestrzeń wroga i koszmarna. Umacnia się chęć powrotu tam, gdzie pozostał prawdziwy dom, przytulność, szczęście.

W warunkach emigracyjnej egzystencji niemożność odnalezienia swojego miejsca na ziemi, a w związku z tym swoiste „zawieszenie” między ziemią a niebem, jeszcze bardziej nasiliły się w poezji Cwietajewej. Tym bardziej, że marzenie o powrocie do domu nigdy się nie spełniło. Samotność, niezrozumienie, literackie wyizolowanie – oto co niezmiennie towarzyszyło Cwietajewej na emigracji. W takich okolicznościach myśl o powrocie do kraju wydawała się naturalna. Ale Cwietajewa jako jedyna w swojej własnej rodzinie, gdzie wszyscy gorąco pragnęli powrotu do ZSRR, bardzo długo wzdbraniała się przed tą decyzją: „Все меня выталкивает в Россию, в которую – я ехать не могу. Здесь я не нужна. Там я невозможна”²¹ – pisała w 1931 roku do swojej czeskiej przyjaciółki Anny Teskowej²². Wiosną 1937 roku jako pierwsza wyje-

¹⁹ М. Цветаева, *Неизданные письма*, Париж 1972, s. 124.

²⁰ Н. Дацкевич, М. Гаспаров, *Тема дома в поэзии Марины Цветаевой*, s. 116–130.

²¹ М. Цветаева, *Письма к Анне Тесковой*, Прага 1969.

²² Anna Tesková (1872–1954), czeska pisarka i tłumaczka zaprzyjaźniona z kołami rosyjskiej emigracji w Pradze, z Mariną Cwietajewą korespondowała w latach 1922–1939, pomagała jej materialnie.

chała córka Cwietajewej, Ariadna. W czerwcu 1937 roku podanie o radziecki paszport złożył Efron, przekonany o tym, że żona nie rozumie „wielkiego eksperymentu” dokonyjącego się w Radzieckiej Rosji²³. Wreszcie sama Cwietajewa, samotna, opuszczona, bez perspektyw i wsparcia, w drugiej połowie 1939 roku wróciła do ZSRR. Jednak powrót z emigracji do ojczyzny nie złagodził napięcia – przeciwnie, zaostriżył je. 10 października 1939 został aresztowany, a rok później rozstrzelany mąż (pośmiertnie rehabilitowany w 1956 roku)²⁴. 27 sierpnia 1939 roku aresztowano i osadzono w obozie córkę. Spędziła tam długich szesnaście lat²⁵. W Moskwie Cwietajewa nie miała stałego lokum, próbowała zarabiać na życie tłumaczeniami. Jedyna jej publikacja w ZSRR – wiersz jeszcze z praskiego okresu *Starodawna pieśń* (*Старинная песня*) – został opublikowany w czasopiśmie „Тридцать дней” (w marcu 1941). Wprawdzie Borys Pasternak zwrócił się do Aleksandra Fadiejewa z prośbą o przyjęcie Cwietajewej do Związku Pisarzy Radzieckich lub chociaż o uczynienie z niej członka „Литфонда”, co zapewniłoby jej materialne utrzymanie, ale otrzymał odpowiedź negatywną. W pierwszych miesiącach wojny, w Jełabudze, dokąd została ewakuowana wraz z grupą pisarzy moskiewskich, Cwietajewa próbowała uzyskać posadę w Domu Pisarzy. Ale i tego jej odmówiono, oferując pracę w charakterze pomocy kuchennej w stołówce. Zrezygnowana, samotna, niezrozumiana, 31 sierpnia 1941 roku popełniła samobójstwo.

Jak się okazało, powrót Cwietajewej do upragnionego domu był możliwy jedynie przez poetycką retrospekcję... Jednak poezja rosyjskiej emigrantki na wiele lat pozostała „bezdomna”, zanim dotarła do rosyjskiego czytelnika. Powrót twórczości Cwietajewej do ojczyznanego domu rozpoczął się dopiero w 1956 roku wraz z publikacją jej wierszy w almanachu „Литературная Москва”, a następnie w 1961 roku w almanachu „Гарусские страницы”. Obecnie doczekaliśmy się dziesiątek publikacji naukowych, kolejnych wznowień dzieł zebranych poetki, cyklicznych konferencji na temat jej twórczości, a tomiki poetyckie na stałe zagościły w rosyjskich księgarniach.

²³ Siergiej Jakowlewicz Efron (1892–1941?) brał aktywny udział w działalności utworzonego w 1925 roku w Paryżu Związku Powracających do Kraju (Союз Возвращенцев). Uważa się, że około 1933 roku został zwerbowany przez zagraniczny wydział NKWD. Zamieszany w sprawę „zniknięcia” w Paryżu generała Jewgienija Millera oraz zabójstwo Ignatija Reissa (alias Poreckiego), współpracownika NKWD, który odmówił powrotu do ZSRR. W 1937 roku Siergiej Efron pospiesznie wyjechał do Leningradu. Piszą na ten temat m.in. Izaak Deutscher (*The Prophet Outcast*, 1963), a także E.K. Porecka (wdowa po Reissie) w książce *Our Own People*, Oxford University Press, 1969. 22 października w paryskim mieszkaniu Cwietajewej przeprowadzono przeszukanie. Podczas przesłuchania w Surtée National, nie zdając sobie sprawy z tajnych działań męża, zapewniała francuskich urzędników o jego uczciwości.

²⁴ Efrona oskarżono o niepowodzenie operacji służb specjalnych Związku Radzieckiego, w której brał bezpośredni udział.

²⁵ Tragiczny los, jakże typowy dla tamtych lat, dotknął wielu powracających. W 1935 roku powróciła do kraju Gajana, córka Matki Marii (z pomocą Aleksieja Tołstoja, który przyjechał do Paryża). Wiele wspólnego odnajdujemy w losach Gajany i córki Mariny Cwietajewej, Ariadny. Obie były entuzjastkami i patriotkami Związku Radzieckiego, obie w wyniku ideowych postaw porzuciły bliskich i krewnych. Dla Ariadny oznaczało to osiem lat łagrów i sześć lat zesłania w najodleglejszych zakątkach Syberii. Dla Gajany – śmierć. Niewinnie skazana Ariadna wróciła z zsyłki w 1955 roku. Pozostała część życia poświęciła zbieraniu, badaniu, systematyzowaniu i upowszechnianiu archiwum matki.

Summary

Home – Homeland in M. Tsvetaeva's Emigration Poetry

Home and its attributes as designata of the homeland in Tsvetaeva's poetry occur in various pictures. These are among other things: home-remembrance and home-dream. The first case concerns Russia before emigration. The second home is a metaphor of the return. The existence in exile, involving the fact of physical and spiritual alienation, entails the way of perceiving oneself. Tsvetaeva believed in the possibility of finding the way home, but it never arose.